

Mark Mazower
Ιστορικός. Διδάσκει Ιστορία στο
Columbia University, New York.

Η Ιστορία & ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Μετάφραση:
Κατερίνα Βιρβιδάκη

Όχι μόνο μου αρέσουν τα ιστορικά μυθιστορήματα ως είδος, αλλά μερικά απ' αυτά βρίσκονται ανάμεσα στα αγαπημένα μου μυθιστορήματα – *Το Μοναστήρι της Πάρμας*, *Ο Γατόπαρδος*, *American Tabloid* κ.ά. Απ' την άλλη μεριά, όσο περισσότερα γνωρίζω για την ιστορική περίοδο, τόσο πιο δύσκολο μου φαίνεται να απολαύσω μυθιστορήματα που διαδραματίζονται τότε. *Το Μαντολίνο του Λοχαγού Corelli* είναι ένα παράδειγμα ιστορικού μυθιστορήματος το οποίο δεν κατάφερε να με συγκινήσει. Το *Fugitive Pieces* (της Anne Michael) είναι ένα άλλο. Γιατί;

Λάβετε υπόψη σας, ωστόσο, ότι μπορώ να απολαύσω μυθιστορήματα που διαδραματίζονται, για παράδειγμα, στην Ελλάδα του 1940 – Κοτζιάς, Τσίρκας, Χαβιαράς, Αλεξάνδρου, *“Το Κιβώτιο”*. Συμβαίνει αυτό επειδή γνωρίζω καλύτερα (σε σχέση με τον de Bernieres) την περίοδο αυτή αλλά όχι τόσο καλά όσο ο Κοτζιάς. Παίζει ρόλο αυτό και γιατί.

Ένας λόγος θα μπορούσε να είναι ότι στον de Bernieres και την Anne Michael μπορώ –θα λέγαμε– να διακρίνω τα σημεία διαπλοκής: Είναι σε μένα εντελώς προφανές σε ποιο σημείο στηρίχθηκαν σε ιστορικούς και σε πρωτογενείς πηγές για να αντλήσουν λεπτομέρειες, γεγονότα ή το υπόβαθρο της ιστορίας τους. Αναγκαστικά βασίστηκαν σε λίγες τέτοιες πηγές, των οποίων γνωρίζω πολύ καλά το ακαδημαϊκό ύφος, τις προκαταλήψεις και τους περιορισμούς. Κατά συνέπεια, η ψευδαίσθηση της φαντασίας καταστρέφεται. Η ποιητική και λογοτεχνική έμπνευση μετατρέπεται σε επιφανειακό λούστρο που σπάει για να αποκαλύψει μια δομή βασισμένη στο έργο άλλων. Τίποτε δεν θα μπορούσε να έχει υπολογιστεί καλύτερα ώστε να καταστήσει αδύνατη την απόλαυση ενός τέτοιου μυθιστορήματος. Η αντιπαράθεση είναι ίσως με έναν συγγραφέα όπως ο John Fowles, του οποίου οι περιγραφές της Ύδρας στον *Μάγο* μετέδιδαν πάντοτε σε μένα τη βαθιά αίσθηση της αυθεντίας και της ευφάνταστης κατανόησης –σε έναν πολύ Φασουλιανό κόσμο– του ελληνικού τοπίου και της σχέσης του με την ιστορία. Η μήπως είναι κάτι πιο αυθαίρετο, πιο προσωπικό –το ότι ανταποκρίνομαι καλύτερα στο ύφος του Fowles στο μυθιστορήμα αυτό από ότι σ' εκείνο της Michael ή του de Bernieres; Σε κάθε περίπτωση, δεν γράφει πολλά για την ιστορία –τουλάχιστον εκεί– αλλά απεικονίζει τους ελαιώνες και το Αιγαίο με την ευαισθησία ενός ζωγράφου.

Όλα αυτά μπορεί να μοιάζουν λίγο με το πρόβλημα κάποιου που γνωρίζει τον χαρακτήρα ή το συμβάν στο οποίο βασίζεται το μυθιστορήμα που διαβάζει. Αυτός δεν μπορεί να απολαύσει το επίτευγμα της φαντασίας όπως κάποιος για τον οποίο το θέμα είναι τελείως καινούριο. Ο πρώτος επιδίδεται σε μια διαρκή νοερή διαδικασία σύγκρισης, έχει διαφορετική πρόσβαση, κατανοεί διαφορετικά το πώς λειτουργεί ο δημιουργικός οίστρος του συγκεκριμένου συγγραφέα. Σημειώνω μάλιστα πως για μερικά ιστορικά μυθιστορήματα που εγώ απόλαυσα (όπως το *The Crimson Petal And The Black* του Faber, ή ένα πρόσφατο μυθιστορήμα για τις σχέσεις των δούλων με τους ιδιοκτήτες τους στον αμερικανικό νότο), ιστορικοί στους οποίους μίλησα γι' αυτά, μου εξομολογήθηκαν αργότερα ότι τα

βιβλία τούς ενόχλησαν για τους ίδιους λόγους που ανέφερα παραπάνω. Μου άρεσαν ωστόσο πολύ τα ιστορικά μυθιστορήματα του Barry Unsworth: Μήπως αυτό σημαίνει πως πρέπει να αποσύγω να μάθω περισσότερα για τις περιόδους στις οποίες διαδραματίζονται;

Φυσικά, ο συγγραφέας ιστορικών μυθιστορημάτων δεν έχει ως στόχο να γράψει ιστορία αλλά λογοτεχνία. Ο συγγραφέας σχηματίζει την ιστορία του με τη φαντασία. Αυτό είναι, από μία άποψη, μια ελευθερία την οποία θα ζήτησε ο ιστορικός. Αλλά η ελευθερία να ξεφεύγει κανείς απ' τα δεσμά των πηγών συνεπάγεται έναν κίνδυνο – τον κίνδυνο να περιορίζεται κανείς από τους λιγότερο ορατούς περιορισμούς της φαντασίας του. Κάποια πράγματα ερευνώνται ευκολότερα από κάποια άλλα. (Η ίσως είναι ότι ο συγγραφέας νιώθει πως η ακρίβεια μετράει για μερικά πράγματα αλλά όχι –τουλάχιστον με τον ίδιο τρόπο– για άλλα). Έτσι, είναι σημαντικό να εξακριβώσει ο συγγραφέας πόσες μέρες χρειάζονταν για να πάει κανείς με μούλαρι απ' το ένα μέρος στο άλλο, τότε χρησιμοποιήθηκαν για

πρώτη φορά καλώδια για τον τηλεγράφο ή τι φορούσαν οι χωρικοί στο Ambruzzi (περιοχή στην Ιταλία) σε μια δεδομένη ιστορική περίοδο. Αλλά τι θα λέγαμε όταν πρέπει ο συγγραφέας να εξακριβώσει μια νοσοτροπία; Η τα σχήματα λόγου; Η τις πεποιθήσεις μιας δεδομένης περιόδου;

Ο Κοτζιάς (έγραφε βέβαια για τον δικό του κόσμο) δίνει αυτό που εγώ θεωρώ εύλογη εντύπωση της υποκειμενικής εικόνας, το συναισθηματικό, εκφραστικό εύρος των ανθρώπων της δεκαετίας του '40. Συγκριτικά, οι χαρακτήρες του de Bernieres αντανακλούν τον συναισθηματικό κόσμο του τέλους του εικοστού αιώνα. Παρουσιάζουν μια διαφορετική και, κατά την άποψή μου, περισσότερο παραπλανητική οπτική της πολιτικής που λέει πως η ιδεολογία είναι κατάρα, και μόνον όσοι της γυρίζουν την πλάτη και θυμούνται την απλή ανθρωπιά τους μπορούν ν' αγαπήσουν και ν' αγαπηθούν. Ο φασισμός και ο κομμουνισμός μοιάζουν περισσότερο παρά διαφέρουν. Μάλιστα, ένας απρόθυμος νεοσύλλεκτος στον στρατό του Μουσολίνι έχει περισσότερη ανθρωπιά από έναν εθελοντή του

Μάριους Μπριλλ: *Making Love: A Conspiracy of the Heart* (Bantam 2004).

[Αφηγητής στο *Making Love* είναι ένα βιβλίο.]

[Γλώσσα καταλαβαίνω γιατί τα παλαιά βιβλία ήταν τόσο περήφανα για τις συγκεκριαιότητες, αυτές τις μικρές παραγράφους στην αρχή των κεφαλαίων που περιέγραφαν τι επρόκειτο να συμβεί. Πάντοτε άρχιζαν ως εξής: «Στο οποίο ...»

Στο οποίο ο κ. Barraclough ζητάει το χέρι της Daisy και του το αρνείται. [...] Ύστερα, ο κ. Barraclough, ... κλπ.

Τι θράσος, τι ανοικτή περιφρόνηση για την πλοκή, σαν να μην σήμαινε τίποτε γι' αυτούς. Η πλοκή εκείνη την εποχή δεν ήταν παρά κάτι εντελώς παράπλευρο από το οποίο μπορούσες γρήγορα να απαλλαγείς για να φθάσεις στην πραγματική λογοτεχνία. Ήταν τόσο μπλαζέ, αλλά μπορούσαν να είναι, διηύθυναν την entertainment business, ο

ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που ωθείται από την επιθυμία να αναμορφώσει την κοινωνία και να λείει στους ανθρώπους τι να κάνουν. Το καλύτερο είναι να είναι κανείς Βρετανός, γεμάτος από κοινή λογική, και ν' αποφεύγει τις ακρότητες του ολοκληρωτισμού, όποια μορφή κι αν παίρνει αυτός. Όποια κι αν είναι τα προσόντα αυτής της οπτικής, ως προσωπικής φιλοσοφίας, δεν μπορεί να αποτελέσει την οπτική που θα επιτρέψει σε κάποιον να συμμεριστεί το πώς έβλεπαν οι άνθρωποι τα πράγματα τη δεκαετία του '40. Αλλά πάλι, γιατί να πειράζει αν ένας συγγραφέας επιλέγει να τοποθετήσει τους χαρακτήρες του σε μία παλαιότερη εποχή και εξακολουθεί να τους διαποτίζει με την υποκειμενικότητα του τέλους του εικοστού ή των αρχών του εικοστού πρώτου αιώνα; Ίσως πιστεύει πως τα βασικά συναισθήματα και οι μορφές έκφρασής τους παραμένουν αμετάβλητα μέσα στον χρόνο. Σε αρκετά από τα πρόσφατα ελληνικά ιστορικά μυθιστορήματα παρουσιάζονται χαρακτήρες του εικοστού πρώτου αιώνα οι οποίοι φαίνεται να έβαλαν ξαφνικά ρούχα του δέκατου ένατου. Αυτός θα μπορούσε να είναι ένας τρόπος να

μεταδοθεί μια αίσθηση κοινότητας ανάμεσα στις γενιές... Ωστόσο, αν κάποιος αντιληφθεί το πρόβλημα, αν γνωρίζει αρκετά για μια εποχή ώστε να βλέπει ότι η αντίληψη που είχαν οι άνθρωποι για τον εαυτό τους ήταν εντελώς διαφορετική, τότε αυτός ο αναχρονισμός γίνεται μειονέκτημα. Και είναι περιττό να πω πως πολλά ιστορικά μυθιστορήματα αποφεύγουν το πρόβλημα –η Beryl Bainbridge, για παράδειγμα, από όσο μπορώ να κρίνω– ειδικά όταν δεν προσπαθούν να απομακρυνθούν απ' αυτά που ξέρουν οι συγγραφείς τους.

Φυσικά, όπως λέει ο Θεοτοκάς στις αρχές της δεκαετίας του '40, θα μπορούσε κανείς να δει τη λογοτεχνική χρήση μιας ιστορικής κατάστασης εντελώς διαφορετικά, και συγκεκριμένα ως αποτελεσματικό μέσο μετάδοσης ενός συνόλου συμβολικών νοημάτων. Αλλά ίσως αυτή η χρήση της ιστορίας ταιριάζει περισσότερο σε αυτό που είχε στο μυαλό του, το θέατρο (σκεφτείτε το παράδειγμα που του έκανε τόσο μεγάλη εντύπωση, το *Φονικό στην Εκκλησιά* του Eliot), και όχι στο μυθιστόρημα που έχει αυτή την αίσθηση ψυχολογικής εγγύτητας. (Δεν είναι

συμπωματικό ότι ο πόλεμος ενθάρρυνε τους συγγραφείς ν' αναζητούν περισσότερα συμβολικά μέσα για να πουν όσα δεν μπορούσαν να ειπωθούν ανοικτά. Η ιστορία –ακόμη και η τραγωδία– μπορούν ίσως έτσι να μιλήσουν στο παρόν καλύτερα σε κάποιες εποχές απ' ότι σε άλλες;) Ίσως ακόμα να βοηθάει αν η ιστορική εποχή βρίσκεται αρκετά μακριά από τη δική μας, αν υπάρχουν κοινές αντιλήψεις με τις δικές μας για ό,τι μας απασχολεί. Και βέβαια, υπάρχουν λογοτεχνικές χρήσεις αυτής της προσέγγισης –το *Divertimento* 1889 του Guido Morselli στο οποίο ένας ευρωπαίος μονάρχης προσπαθεί να πάει διακοπές incognito (βέβαια ο Morselli ενδιαφερόταν πάντα για τη σχέση ανάμεσα στον ρεαλισμό και τη φαντασία) ή ο μύθος του Simon Leys *The Death Of Napoleon* για την επιστροφή του Ναπολέοντα σε μία Γαλλία που δεν ενδιαφερόταν πια γι' αυτόν παρά μόνο ως μύθο– όπου ο ρεαλισμός δεν ενδιαφέρει. Βασιλιάδες και βασιλίσσες, λαμπροί ποιητές και φιλόσοφοι, που άφησαν την εικόνα τους στη δημόσια φαντασία και χρήσιμα ίχνη πίσω τους, αποτελούν τους ιδανικούς πρωταγωνιστές για μυθιστορήματα αυτού του είδους. Είναι σχετικοί με τον κόσμο μας, αλλά δεν ζουν σ' αυτόν, ή έστω ελάχιστα.

Το ερώτημα όμως παραμένει: Γιατί αναμένουμε από τον/την συγγραφέα να ανταποκριθεί στην ιστορική πραγματικότητα; Ίσως αυτό είναι τελείως λάθος και παρανοεί αυτό που κάποιοι συγγραφείς προσπαθούν να κάνουν. Ίσως η ιστορία δεν είναι γι' αυτούς το κύριο πιάτο, αλλά ένα ακόμη καρύκευμα στο φαγητό. Χάνει κανείς το νόημα σε ένα κατά τα φαινόμενα ιστορικό μυθιστόρημα αν το ελέγχει διαρκώς, σε όλα τα επίπεδα, για το αν ανταποκρίνεται στα γεγονότα. Πιθανόν η ιστορία να αποτελεί απλώς έναν σημαντικό υποβόλεα, ένα μέσον για να ενταθεί η απόλαυση και η αίσθηση της δραματικής απόστασης. Επομένως, θα πρέπει να θέσουμε τον κανόνα οι ιστορικοί να μην επιτρέπεται να αποφαινόνται για τα μυθιστορήματα που τοποθετούνται στη «δική τους» περίοδο. Ας αφήσουμε λοιπόν τους ιστορικούς να σιωπούν και τους συγγραφείς να γράφουν...

κινηματογράφος ανήκε σ' ένα φανταστικό μέλλον, και ο ανταγωνισμός; Ρεσιτάλ πιάνου, συναθροίσεις δίπλα στο τζάκι, και παράξενες δημόσιες συγκεντρώσεις. Αυτά όμως τα παλαιά βιβλία προσέφεραν τη φυγή, τη φαντασία, τον έρωτα. Οι περισσότεροι από αυτούς τους σεβάσιμους τόμους γεννήθηκαν σ' έναν κόσμο λογοτεχνικών προνομιών-περνούσαν από γενιά σε γενιά σαν ακριβά κοσμήματα, διαβάζονταν ξανά και ξανά και μάλιστα δυνατά. Ποιος χρειαζόταν την πλοκή όταν οι άνθρωποι μπορούσαν να διαβάζουν για την σκέτη απόλαυση των λέξεων και των ήχων και των αισθημάτων που προκαλούσαν; Αυτά τα παλαιά βιβλία ήταν στην χρυσή εποχή τους, δεν χρειαζόταν να αντιπαλέψουν την τηλεόραση και τα παιχνίδια στους υπολογιστές και το Ίντερνετ. Δεν χρειαζόταν να ενδώσουν στις απαιτήσεις μιας αφελούς πλοκής. Οι συγκεκριμένοι επέτρεπαν απλώς στους αναγνώστες να αναζητούν και να βρίσκουν τα αγαπημένα τους κομμάτια.

Σήμερα, κατά τη γνώμη μου, όλες αυτές οι μικρές περιλήψεις είναι απλώς ευλογία για τους φοιτητές της Αγγλικής Λογοτεχνίας.

Στον κόσμο σήμερα, με το πάθος για τον κινηματογράφο, τα θρίλλερ και το genre, εμείς «οι μοντέρνοι» πρέπει να αντιμετωπίσουμε το γεγονός ότι η πλοκή έχει γίνει